

Melchitská gréckokatolícka cirkev – byzantské slnko nad Tiberom

Lucia Laudoni

27. septembra 2022 ✚ Cirkev História

Ahlan wa sahlán! To, čo na prvý pohľad pripomína eufonickú, ľubozvučnú detskú riekanku, je starý arabský pozdrav prepísaný do latinky. Používali ho beduíni. Pozdrav mal hlboký sociálny význam: ste vítaní, našli ste tu rodinu a strechu nad hlavou. Na pôvodný význam priateľského pozdravu, ktorým si obyvatelia púšte uctievali hostí vo svojich táboroch, už moderní Arabi zabudli. Slovníky ho prekladajú konvenčným ahoj, respektíve vitajte. Jediní, kto stále zachováva posvätný zmysel tohto starého semitského privítania, sú melchitskí gréckokatolíci. Aké duchovné dary má jediná patriarchálna cirkev byzantskej tradície spojená s Rímom, kto je *abuna* a ako vonia *Qurban*?

Tieň mohutných východných platanov ospieval v slávnej Xerxovej árii *Ombra mai fu* aj barokový kozmopolita Händel (melódiu si požičal od Bononciniho, ale skladbe to na nesmrteľnosti neuberá). *Umbra gracilis* libanonských cédrov a túžba dotknúť sa ruín Baalbeku, nad ktorými Baalovo slnko zapadlo, aby Kristovo mohlo svietiť naveky, inšpirovala českého rímskokatolíckeho kňaza Josefa Mádla, aby spoznával kresťanský Východ *veraciter et in situ*.

Svoje zážitky zhromaždil v útlej knihe s jednoduchým názvom *Orientem*. Vyšla v Novom Bydžove v roku 1931. Pre niekoho sú Mádlove spomienky *inveteratae* ako naftalín z prababkinej skrine, pre iného zostávajú cenným historickým dokumentom. Prikláňam sa k druhému názoru, aj vzhľadom na autorove zaujímavé zmienky o libanonských gréckokatolíckych melchitoch, ktoré v českej literatúre tých čias nemajú obdobu.

Jedinou čiernou škvrnou je Mádlova skepsa voči rozmanitosti jednotlivých východných obradov, v ktorej vidí roztrhanú jednotu mystického Kristovho Tela... Ku gréckemu rítu zjednotených byzantských kresťanov z Libanonu však prechováva veľkú úctu: „*Na to pristoupil k oltáři biskup Assaly (Melèce Abou Assaly – Assaleh, melchitský arcieparcha Baalbeku, pozn. naša) v ústroji velmi jednoduchém a velebném. Dlouhý vous téměř přikrýval zlatý kříž na černém taláru, na nějž oblékal před oltářem měšní roucho. (...) V lavicích seděli muži s tureckými fezy na hlavách a krásně zpívali: Kyrie eleison. Sborově: Ἄγιος ὁ Θεός, Ἄγιος ἀθάνατος – Svatý Bože, svatý silný, svatý nesmrteľný... působilo velmi mohutně. Opakovalo se ve variacích do nekonečna. (...) Kázal jazykem syrským, takže jsme ničemu nerozuměli.*“

Baalbecká konsistoř. Naši hostitelé

Fotografia melchitského kléru v Baalbeku publikovaná v cestopise Josefa Mádlu z roku 1931.

Zdroj: archív L. Laudoni

Treba vedieť, že tieto riadky písal západný páter ponorený do bohatstva rímskej spirituality, vychovávaný s vedomím *de praestantia Latinorum*. Nebol špecialistom na orientálny svet, čo prezrádza zvolená terminológia (biskup a nie eparcha alebo vladyka, „*měšní roucho*“ namiesto tradičných východných termínov *sakkos*, *omofor*, *epigonation et alia*, stotožňovanie ikonostasu s oltárom). Z liturgie mu utkveli v pamäti *responsa* ľudu z jednotlivých ekténií (*Kyrie eleison*) a *Trisagion* (hymnus Ἄγιος ὁ Θεός), ktorý je súčasťou úvodných modlitieb (*načalo obyčnoje*) byzantského rítu a na božskej liturgii zaznieva pred prokimenom a biblickými čítaniami.

Autor si všíma východný zmysel pre repetíciu a špecifickosť liturgického spevu, no neunikli mu ani ďalšie reálie libanonského prostredia: „*Varhan nemají. Lid pri mši sv. se z knížek vůbec nemodlil, neboť jich nikdo neměl. Sledovali všichni mši svatou* (správne svätú liturgiu, pozn. naša), *ktelé rozuměli. Místo knížek měl každý věřící vějíř, kterým počas bohoslužby zaháněl vedro. V kostele bylo jako u větrného mlýna. (...) Ústroje davu byli tu zlatem a hedvábím přepychové. Bohoslužba trvala téměř dvě hodiny.*“ Český kňaz si zapísal do cestovateľského denníčka aj milú poznámku o kolokviálnom jazyku v sídle libanonského gréckokatolíckeho vladyku: „*Mluvil se latinsky, něco francouzsky.*“ Viem si živo predstaviť, ako teraz mračia čelá všetci tí, čo žijú v klamnej predstave, že východným cirkvám je latinský jazyk cudzí...

Kto vlastne sú kresťania Blízkeho východu s byzantskou liturgiou v arabčine, sýrčine a gréčtine, o ktorých sa Josef Mádl (inak dosť kritický voči pluralite obradových tradícií Orientu) vyjadruje s toľkým obdivom? Sýria, Libanon, Jordánsko, Egypt, Palestína a samozrejme turecká Antiochia – v týchto krajoch prevoňaných myrtou, olivovníkmi a granátovými jablkami žijú takzvaní melchiti (v inej transkripcii melkiti). Ich hlavou je patriarcha, ktorého katolicitu Rím oficiálne uznal v 18. storočí.

Označenie melchiti má pôvod v aramejskom slove *melek* – kráľ. Identický protosemitský jazykový koreň (m-l-k) zanechal stopu tiež v arabčine. Milovníci opery si možno spomenú na postavu Maliky z opery *Lakmé*, ktorú napísal Francúz Léo Delibes. Dej opery sa odohráva v ďalekej Indii a hoci Malika je otrokyňa,

jej meno sa dá voľne preložiť ako kráľovná.

Názov melchiti bol pôvodne prezývkou, ktorú majú na svedomí odporcovia Chalcedónskeho koncilu z roku 451. Monofyziti ňou častovali cisárske krídlo, teda veriacich lojálnych dvoru a koncilovým definíciám. Keďže právnym (nie však duchovným!) garantom validity prvých ekumenických snemov bol východorímsky cisár, kresťania akceptujúci koncil boli automaticky vnímaní ako cisárovi (kráľovi) ľudia – odtiaľ sa vzal termín melchiti.

Ikonostas v chráme Saint-Julien-le-Pauvre, ktorý je duchovným domovom gréckokatolíckych melchitov v Paríži.

Zdroj: Marie Thérèse Hébert & Jean Robert Thibault / commons.wikimedia.org

Nekatolíckym náprotivkom (v zmysle *sine concordia* s rímskym pápežom) melchitskej cirkvi je Antiochijský pravoslávny patriarchát, s ktorým melchiti zdieľajú spoločnú tradíciu. Melchitské obce však neboli vždy súčasťou konštantínopolskej ekumény. Sýrske komunity boli vystavené pozvoľnej byzantinizácii, ktorá silnela počas križiackych výprav a osmanského jarma. Motorom helenizovania obradu bola centralizácia cirkevnej moci. Melchitskí patriarchovia sa stali duchovnými vazalmi trónu nad Bosporom, čo u niektorých z nich žiaľ prehľbovalo vedomie schizmy.

Víchory nad Východom – ani takáto slovná paronomázia nestačí na opis dôsledkov tragického odcudzenia, ktorého symbolickým medzníkom sú kánonické nepokoje z roku 1054. Píšem symbolickým, pretože rok 1054 nebol nožnicami, ktoré by automaticky prestrihli pupočnú šnúru s Rímom. Nikdy sa nenašiel dokument, ktorý by *de iure* potvrdzoval odlúčenie melchitských veriacich od rímskeho prestola v 11. storočí. Indície

naopak rozprávajú v prospech zachovania jednoty, aspoň na latentnej úrovni.

Patriarcha Peter III. bol akýmsi mediátorom medzi stolcami apoštolov Petra a Ondreja. Poslal list pápežovi Levovi IX., ktorým zdôraznil svoj kánonický zväzok s Cirkvou nad Tiberom. Hlave konštantínopolského patriarchátu vyčítal prehnaný rigorizmus vo vzťahu k západným „latiníkom“. Jedinou dogmatickou otázkou, ktorá Petrovi III. nedala spávať, bola interpolácia *Filioque*, nie pápežská supremácia. V Antiochii účinkoval svätý Peter aj svätý Ján Chrysostom a duchovné dedičstvo oboch prvohierarchov malo na miestnu cirkev nemalý vplyv. Nebolo preto mysliteľné, aby sa vedome zriekla jednoty s apoštolským stolcom Západu, križiacke výpravy však tomuto ideálu rozhodne nepriali.

Rok 1098 priniesol krátku, ale vzácnu koexistenciu medzi patriarchom Jánom Oxitom a križiackymi pánmi Antiochie. Tí spočiatku uznali legitimitu miestneho hierarchu a boli ochotní s ním koncelebrovať. Krehkú jednotu aj v tomto prípade pochovala expanzívna politika západných feudálov, ktorej však pápežská berla nedala požehnanie.

Melchiti po stáročia pestujú tradičnú byzantskú ikonografiu.

Zdroj: Patrice Bon / commons.wikimedia.org

Mnohí pravoslávni polemici nepovedia východným katolíkom inak, než uniati. Tvrdia, že sú produktom machiavelliovských machinácií Ríma. Slovo uniat má pejoratívny podtón. Pravoslávni si pritom neuvedomujú, že nie všetky východné katolícke cirkvi sú produktom úradných anexií k pápežskému trónu. Prerušil snád' monastier Grottaferrata duchovné spoločenstvo s pápežom? Dokázal zostať byzantským – orthodoxným, gréckym a zároveň katolíckym a pápežským.

Sýrsky melchitský exarcha pôsobiaci vo Francúzsku Joseph Nasrallah sa vo svojich vedeckých dielach snažil dokázať, že melchiti kráčali rovnakou cestou kultivácie daru jednoty za predpokladu zachovania ekleziologického statusu východných patriarchálnych stolíc. Administratívne uznanie patriarchu Cyrila VI. Tanasa Svätým Otcom Benediktom XIII. malo v 18. storočí primárne juridický, nie vieroučný charakter. Rozštiepenie melchitského spoločenstva na katolícku a grécku nezjednotenú frakciu treba skúmať v kontexte osmanskej politiky, ktorá bola voči kresťanstvu tradične nepriateľská. Turecká vláda uznala melchitský gréckokatolícky *millet* až v roku 1848. Keďže patriarchovia Peter III. a Ján Oxita sa hlásili k Rímu ešte pred rokom 1729 (v ktorom došlo k právnej rekognícii melchitského katolíckeho patriarchátu zo strany Svätého stolca) nie je správne nazývať túto cirkev „uniatskou“, rovnako, ako nie je „uniatské“ ani baziliánske bratstvo v Grottaferrate. Maronitská cirkev o sebe taktiež tvrdí, že nikdy nebola v „reálnej schizme“ s Rímom. Dejiny východného katolicizmu teda nemôžu byť redukované na údajne tragický

unionizmus ako jediný spôsob deklarácie vlastnej katolicity.

Melchitská cirkev je svetlým príkladom lásky východných kresťanov k vlastnému obradu a liturgickej kultúre. Poďakovať za to treba pápežom. Čistota byzantského ducha ležala na srdci Benediktovi XIII. a najmä Levovi XIII., ktorý encyklikou *Orientalium dignitas* z novembra 1894 objal dedičstvo kresťanského Východu v jeho integrite a pravovernosti.

V melchitskom prostredí sa pod ochranou pápežskej tiary zachoval unikátny štýl jednohlasného sakrálneho spevu s isonom, ktorý vychádza z hudobnoteoretických modelov záväzných v gréckojazyčnom orthodoxnom svete. Na rozdiel od pravoslávnych Grékov je melchitskej kultúre bližšia arabčina. Fonologická a prozodická stránka arabského jazyka dáva pečať blízkovýchodnej ornamentácii a pomalým irmologickým spevom v štvrttónoch. Významnou popularizátorkou melchitských spevov je libanonská baziliánka Maria Keyrouz. Vynikajúci hudobný prejav zasýti dušu pútnika v melchitskej oáze v srdci Ríma – v starobylej bazilike Santa Maria in Cosmedin, kde na obláčikoch kadidla stúpajú k Bohu arabské, grécke i talianske ekfonézy a prosby.

Pod klenbami rímskej baziliky Santa Maria in Cosmedin sa vlnia orientálne spevy.

Zdroj: Pierfelice Licitra / commons.wikimedia.org

Počuli ste niekedy o čerešniach svätej Lucie? Tento exotický strom (*Prunus mahaleb*) sa vysoko cení pre korenie, ktoré sa získava z čerešňových kôstok. V Oriente je známe ako *mahleb* alebo *mahalepi*. Mnohí melchitskí kňazi pridávajú toto korenie do prosfory – kvaseného chleba, ktorý sa na svätej liturgii stáva Kristovým Telom. Melchitská prosfora (*Qurban*) vďaka nemu výrazne vonia. Grécke pravoslávie v Európe takéto parfumované prosfory nepozná. *Ecclesia melchitarum* si pod touto vôňou predstavuje vôňu úprimnej modlitby, ktorá má sprevádzať každý liturgický akt.

Ďalším špecifikom, ktoré zarytého strážcu byzantských rituálnych praktík dosť prekvapí, je distribúcia svätého prijímania intinkciou – namáčaním eucharistickej partikuly do vína bez použitia gréckej lyžičky. Vo svete síce nájdeme aj melchitské farnosti, ktoré dávajú prednosť lyžičke (*Κοχλιάριον*, v latinčine *cochlear*), no intinkcia stále zostáva rozšírenou praxou. Rovnakým spôsobom rozdáva Telo a Krv Spasiteľa Rumunská gréckokatolícka cirkev. Dôvody, prečo sa obe východné kresťanské spoločenstvá (melchitské a rumunské) v tomto prípade rozchádzajú so zvyškom byzantskej *koinonie*, nie sú celkom známe. Svoj podiel viny (ak to vôbec možno tak nazvať) na tejto praxi má túžba nebyť „cirkvou v zrkadle“ a odlíšiť sa od nezjednotenej majority. Pripúšťa sa aj iné vysvetlenie. Eucharistická lyžička sa v konštantínopolskej tradícii objavuje relatívne neskoro (presný termín jej definitívnej akceptácie všetkými byzantskými cirkvami je opäť *res incognita*, historici na čele s popredným jezuitským liturgistom Robertom F. Taftom sa zhodujú na

intervale 9. až 15. storočia). Rumuni a melchiti sa preto radi chvália príklonom k staršiemu úzu.

Nejeden melchitský *abuna* (otec – arabská obdoba latinského titulu kňaza *pater*) o sebe povie, že je pravoslávny v jednote s Rímom. Prvý muž arcieparchie v Baalbeku Elias Zoghby hlásal to isté s vedomím, že v nebi už schizme dávno odzvonilo.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/melchitska-greckokatolicka-cirkev-byzantske-slnko-nad-tiberom/>